

DVE OBLETNICI MARKA MARULIĆA: ROJSTVA (1450–2000) IN PESNITVE JUDITA (1501–2001)

Naj mi bo, spoštovano občinstvo,¹ dovoljeno opozoriti, da so se pred stoletjem, leta 1901, *bratje Slovenci*, kot se je takrat govorilo in pisalo na Hrvaškem, vidno vključili v obeleževanje štiristoletnice nastanka Marulićeve pesnitve **Judita**, s katero si je prislužil častni naziv *oče hrvaške književnosti*. V takratnih uglednih slovenskih časopisih, na primer v *Ljubljanskem zvonu* ter *Domu in svetu*, je izšlo več priložnostnih člankov o prireditvah v Zagrebu (med avtorji je bil tudi veliki pesnik Anton Aškerc), Ivan Steklasa pa je v obširni študiji predstavil življenje in delo Marka Marulića.² S to prireditvijo torej obnavljamo tudi neko dolgoletno tradicijo slovensko-hrvaškega kulturnega upoštevanja na primeru Marka Marulića. Zato mi je v veliko čast in zadovoljstvo, da lahko s svojim prispevkom sodelujem pri tej tradiciji in da se je tudi Ljubljana – po Rimu, Parizu, Bratislavi, Sarajevu, Ottawi, Lizboni in Washingtonu – znašla na seznamu glavnih mest, ki gostijo proslave ob jubileju *očeta hrvaške književnosti*. Tudi v drugih državah in mestih v Evropi, Ameriki in Avstraliji so to obletnico počastili z znanstvenimi srečanji, razstavami in priložnostnimi prireditvami. Na kratko bom poskušal predstaviti pomen Marka Marulića, kaj je pogojevalo povečano zanimanje za njegovo literaturo na Hrvaškem in v svetu. Na dveh spomenikih, ki so ju Marku Maruliću postavili v zadnjih letih, na tistem v Zagrebu in na tistem v Berlinu, piše približno enako: *oče hrvaške književnosti in evropski humanist*. To bo jedro mojega predavanja o Marulićeви dvojni vlogi, vzporedni in neločljivi, ker ima njegovo delo (dvajset zvezkov **Zbranih del**) hkrati hrvaški in evropski pomen. Zakaj Marulića označujemo z afektivno oznako *oče hrvaške književnosti* in zakaj to ni le retorično-metaforična figura?

Pred pol tisočletja je v *harvackem jeziku* napisal ep (datiran 22. 4. 1501), v katerem glavna junakinja, starozavezna vdova Judita, kot vemo iz Biblije, reši svojo zavzeto Betulijo in izraelsko ljudstvo pred pogubo. Vendar Marulić svetopisemske vsebine ni samo mehanično povzel in jo nabožno usmeril, kot je bilo v navadi v srednjem veku (*biblia versificata*), ampak je njegova Judita epska protagonistka. Zgodbo o njej je oblikoval po normah humanizma, tj. po načelih biblijsko-vergilske epike (*sacra poesis*). Deset strani starozaveznega besedila je pesniško obdelal v 2126 verzih, štirikratno rimanih dvanajstercih po vzoru na *stare poete* (antične pesnike) in na *začinjavce* (predhodne hrvaške pesnike, glagoljaše), kot je zapisal v uvodu. Marulićeva izjemnost je v tem, da je poetiko biblijsko-vergilske epike izpisoval v maternem (*pučkem*) govoru, drugi tedanji humanisti, njegovi žanrski kolegi, pa so epe pesnili z latinskim jezikom in verzi. Marulić je dokazal, da se da tudi v hrvaščini upoštevati zapletene konvencije žanra in da sta hrvaški jezik in verzifikacija sposobna zadostiti evropskim pesniškim normam. Ker se je zavedal, da je *libar od Judite* prelomna knjiga, je na koncu pesnitve napovedal, da bo **Judita** brana, dokler bo obstajala hrvaška pismenost, in jo imenoval *plavca nova* (*plavca*, tj. ladjica je humanistična metafora za pesem), v pismu prijatelju v Benetke pa je zapisal, da ima zdaj tudi hrvaški jezik svojega Danteja.³ Kaj je ta *libar* pomenil za književne naraščaje na začetku

¹ Besedilo je prirejen referat, ki sem ga predstavil v sklopu obeleževanja obletnic Marka Marulića v Trstu (1. decembra 2001) in v Ljubljani (17. decembra 2001). Tržaški »kulturni večer« je organiziral Generalni konzulat Republike Slovenije v Trstu pod vodstvom gospe Jadranke Šturm Kocjan, generalne konzulke, ljubljansko prireditev pa je na Teološki fakulteti vodil prof. p. Marko Prpa, vodja Hrvaške katoliške misije v Ljubljani.

² Marulićevo recepcijo v Sloveniji je raziskovala Fedora Ferluga Petronio v članku Marulić i Slovenci, *Colloquia Maruliana III*, Split, 1994, 173–177.

³ Prim. Miloš Milošević, Sedam nepoznatih pisama Marka Marulića, *Colloquia Maruliana I*, Split, 1992, 36.

16. stoletja, priča tudi dejstvo, da je knjiga po prvi izdaji leta 1521 v letu in pol doživela še dve izdaji in postala prva uspešnica, prvo klasično delo hrvaške književnosti. **Judita** je imela z recepcijo pri bralcih in v literarnih krogih zgodovinski vpliv pri jezikovni izbiri hrvaških piscev, ki so v sklopu humanistično-renesančnega gibanja čutili potrebo po pesnjenju in uveljavitvi, omarovali pa so med latinščino, italijanščino in materinščino. Marulić je imel v času, ko je izšla **Judita**, v Evropi že ugled kot latinski pisec, zato je s svojim dejanjem domače pisce usmeril k hrvaščini in začel zelo plodovito obdobje renesančne književnosti, ki se je konstituirala v vseh tipičnih žanrih in zvrsteh. Marulićevo vodništvo so čutili in priznavali hrvaški klasiki 16. stoletja (Petar Hektorović, Petar Zoranić, Juraj Baraković) in ga omenjali v svojih besedilih, verz **Judite** pa je za renesančne pesnike postal metrični model.

Marulićeva pesnitev je imela poleg literarne funkcije tudi zgodovinsko jezikovno funkcijo. Napisana je na podlagi govorne splitske čakavščine, ki je v določeni meri nadnarečno zaznamovana – kot pesniški *koine* zaradi izrazov, značilnih za štokavščino in kajkavščino ter starslovensko srednjeveško dediščino. Zaradi te zaznamovanosti, bogastva besedja in razvitosti stila lahko Marulića kandidiramo tudi za, slikovito rečeno, *očeta hrvaškega knjižnega jezika*. **Judita** je poleg tega besedilo nedvomne pesniške vrednosti, ki je navdihujoče vplivalo ne samo na Marulićeve sodobnike, ampak tudi na pesnike hrvaškega modernizma in postmodernizma: Vladimirja Nazorja, Tina Ujevića, Tonča Petrasova Marovića, Tonka Maroevića, Luka Paljetka. Gre torej za klasično delo, ki se je v hrvaški književnosti pojavilo na pomembni prelomnici, na prehodu iz srednjega veka v renesanso, ko so se oblikovale evropske nacionalne književnosti v *pučkih*, *domaćih* jezikih in z njimi potrdile svojo identiteto. Da je **Judita** pomembno besedilo, potrjujejo tudi prevodi v sodobne jezike (angleški, madžarski, italijanski, francoski) ter vse večja mednarodna odmevnost v zadnjem desetletju. Marulićeve utemeljiteljske zasluge pa se ne nahajajo pri **Juditi**, kajti v njegov opus v hrvaščini spadata še ena biblijska starozavezna pesnitev **Susana** in novozavezna **Svarh muke Isukarstove**, v katerih najdemo antologijska lirski mesta. Njegova domoljubno-religiozna pesnitev **Svarh muke Isukarstove**, v kateri se Marulić kaže kot zaskrbljen Hrvat in kristjan zaradi otomanskega osvajanja in pustošenja rodne grude, besen zaradi ravnodušnosti evropskega Zahoda, je odmevala stoletja. Te misli in občutke je prenesel tudi v latinsko poslanico papežu Hadrijanu XVI., tiskano leta 1522. Marulić ni le avtor epskih, ampak tudi razmeroma številnih lirskih zapisov (kontemplativnih, moralizatorskih, marijanskih, didaktično-šaljivih), pasijonov, proznih poslastic in hagiografij. Je začetnik tudi pri Hrvatih razvitega avtorskega prevajanja literarnih besedil, in sicer iz treh v tri jezike, iz italijanščine v latinščino in hrvaščino, iz latinščine v hrvaščino in iz hrvaščine v latinščino. Med drugim je prevajal Danteja in Petrarco, njegov prevod **De imitatione Christi** v hrvaščino iz leta 1500 je pomemben dokument zgodnje avtorske hrvaške proze. Prevod znamenitega dela Tomaža Kempinskega je ostal v rokopisu, vendar je bil znan in bran v 16. in 17. stoletju. Sklep je logičen: Marko Marulić je kot avtor epskih, lirskih in dramskih besedil v hrvaščini ter kot avtor proznih vzorcev in prevajalec literarnim potomcem zapustil bogato in vzpodbudno dediščino, v kateri so prepoznali začetnika in pionirja. To je ena Marulićeva dimenzija, druga pa je sodelovanje v procesih evropskega humanizma.

V 16. in 17. stoletju je veliko latinskih del s podpisom *Marcus Marulus Spalatensis* doživelo velik svetovni uspeh. **De institutione bene beateque vivendi per exempla sanctorum** (prva znana izdaja je iz leta 1507), knjiga, ki na živ način propagira krščanski način življenja z množico zanimivo pripovedovanih zgodb iz življenja svetnikov, je bila objavljena šestdesetkrat, prevedena v celoti v italijanščino, nemščino, francoščino in portugalščino, delno pa v češčino, španščino, angleščino in japonščino. Drugo knjigo, **Evangelistarium**, so po prvi izdaji leta 1500 (prva izdaja še ni identificirana, zato je *editio princeps* tista iz leta 1516) natisnili še tridesetkrat z

integralnim prevodom v italijanščino in španščino ter z delnim prevodom v francoščino in flamščino. Tretje delo iz tega niza Marulićevih uspešnic, **Quinqaginta parabole** (1510), so izdali najmanj desetkrat, prevedeno je v španščino in italijanščino. V 16. in 17. stoletju so torej samo ta tri dela objavili več kot stokrat.⁴ Receptijski krog teh Marulićevih krščansko-duhovnih spisov je bil velik, med njihovimi potrjenimi bralci so bile tudi znane zgodovinske osebnosti (Henrik VIII., Thomas More, Margareta Navarrska), svetniki Ignacij Loyola, Franc Ksaver, Karel Boromejski. Tiskali so jih v najbolj znanih kulturnih središčih takratne Evrope (Benetke, Basel, Köln, Pariz, Antwerpen, Madrid, Lizbona, Praga ...). Raziskovanje je pokazalo, da izvode starih izdaj Marulićevih knjig hranijo v vseh znamenitih evropskih, ameriških (Kongresna knjižnica v Washingtonu na primer hrani štiri take izdaje) in avstralskih knjižnicah. Naj z zadovoljstvom spomnim, da ima ljubljanska Narodna in univerzitetna knjižnica v svoji zakladnici štiri izdaje teh Marulićevih del.

Logično je, da se sprašujemo, zakaj so bile te in še nekatere druge Marulićeve knjige tako razširjene, objavljane in prevajane. Teološko in duhovno usmerjenih knjig je bilo v 16. in 17. stoletju veliko, Marulićeve pa so vendarle pridobile ugoden receptijski status. Jasno je, da ne le zaradi nabožne vsebine, ampak zaradi literarnega znanja, avtorjeve sposobnosti oblikovanja stilno in zgradbeno privlačnega besedila z intelektualnim ozadjem in duhovnostjo, ki je bila v skladu z gibanjem *devotio moderna*. Poleg tega je bilo v njegovih religioznih navdahnjenostih tudi nekaj mističnosti, reformatorstva glede na stanje v Rimski cerkvi v imenu evangelijskih načel in dosledne krščanske etičnosti. Pomembna značilnost Marulićeve latinske proze je tudi negovana latinščina z visokim standardom rabe klasičnega antičnega izraza. Zaradi teh odlik uvrščamo Marulića v zgodovino evropske krščanske književnosti, še posebej humanistične, kot klasika ene literarne zvrsti (duhovno-didaktičnih del, teoloških razprav in moralnih spisov).

Marulić je napisal tudi veliki ep **Davidias** (14 spevov s 6500 latinskimi daktilskimi heksametri), zaradi katerega so ga sodobniki poimenovali *krščanski Vergil*. Če bi bil objavljen, ko ga je Marulić končal (1517), bi zagotovo prevzel takratno humanistično Evropo, kot je prevzel strokovnjake leta 1954, ko je bil natisnjen. Rokopis te grandiozne pesnitve, ki so jo sodobniki brali in hvalili v svojih pesmih, so našli šele leta 1952 v torinski Narodni knjižnici. Več Marulićevih besedil je namreč ostalo v rokopisu, o nekaterih so se izgubile vse sledi. Eno besedilo so pred nekaj leti našli v trezorju Univerzitetne knjižnice v Glasgowu. Rokopis je našel, prevedel v hrvaščino in opremil z opombami prof. Darko Novaković (**Glasgowski stihovi**, Zagreb, 1999). Gre za neznane Marulićeve latinske pesmi, večinoma epigrame, kjer je pesnik navzoč na način, ki je tipičen za posvetni humanizem. Te pesmi dopolnjujejo, delno pa tudi popravljajo predstavo o Maruliću književniku, ker o pripadnosti humanistični dobi pričajo tudi nekatere neznane črte njegove literarne in človeške osebnosti. V vrsti epigramov se na primer posmehuje svojim splitskim someščanom (snobom, kvazipesnikom, zavistnežem, ostarelim soprogom, mestnim čudakom), satirizira družbene pojave (prostitucija, hazardiranje), poje o svojih ljubezenskih čustvih. Hkrati se z lirsko toplino odziva na prezgodnje smrti v splitskem okolju in posveča verze domačim živalim (svojemu psu, konjem, sokolom). Taki verzi razkrivajo Marulićev značaj, ki zna biti posmehljiv in oster, še posebej, ko gre za osebni ugled in družino.

Na ta način se v literarnem opusu tega velikega ustvarjalca prepletajo in srečujejo splitsko domačijsko okolje, hrvaška domovinskost, mediteranska čustvenost, katoliška pravovernost in evropska zaznamovanost. Vsota teh sestavin daje karizmatičnega Marka Marulića Marula, ki je določil hrvaško literarno usodo, evropeiziral pesniško kulturo in hkrati z lastnim prispevkom

⁴ Prim. Branko Jozić, Bratislav Lučin, *Bibliografija Marka Marulića I*, Split, 1998, in Mirko Tomasović, *Marko Marulić Marul*, Zagreb, Split, 1999, 126–133.

sodeloval v gibanjih in dosežkih zahodnoevropske književnosti in duhovnosti. Zato smo njegovi obletnici na Hrvaškem vsebinsko proslavili, v svetu pa sta imeli pomemben odmev.

Mirko Tomasović
Univerza v Zagrebu

Iz hrvaščine prevedla
Đurda Strsoglavec.